

INTIMITA V BACHELARDOVOM FRAGMENTE Z DENNÍKA ČLOVEKA

ANTON VYDRA, Katedra filozofie FF TU, Trnava

VYDRA, A.: Intimacy in Bachelard's *Fragment d'un journal de l'homme*
FILOZOFIA 68, 2013, Supplementary Issue No 1, p. 71

The author analyzes a short writing by Gaston Bachelard called *A Fragment of a Journal of Man* which deals mainly with the question of intimacy. Firstly, the author considers the primary pluralism of various constitutions of the world. These constitutions arise from primary subjective impressions, from which (following the discourse with the others) an objective and more abstractive image of the world arises. Secondly, these original worlds, however, are not fixed, but they change as a result of new impressions and also projections, by the help of which the subject creates his/her world. Thirdly, the uncertainty of the solitary subject is approached. The more the subject comes near to his/her Self, the more he/she moves away from the common social communication with the others. Similar distance from the common social world we experience when facing the matter and surpassing the immediate evidence of the surrounding objects. *Prima facie*, it is this situation, in which the subject experiences the horror of solipsism. Bachelard understands the latter as the inability to communicate the contents of his/her intimate experiences or his/her attitude to the scientific world to the others. In these border zones the communication is not totally eliminated, but it requires a new mode of speech – either the argumentative type of the discursive communication of scientists, or the oneiric type of the poetical speech. In this sense, Bachelard is not a philosopher of solitude, but rather a philosopher who calls for the communication with the Other.

Keywords: Intimacy – Bachelard – Re-commencement – Projection – Solipsism – Incer-
titude – Communication

Úvod. *Fragment z denníka človeka* možno považovať nielen za príležitostný, ale aj za nezvyčajný Bachelardov text. Philippe Garcin ho zaradil na koniec zbierky *Le droit de rêver*, ktorá vyšla až po Bachelardovej smrti (Bachelard 1970, 233-245). Ten ho však prvýkrát uverejnil roku 1952 v zborníku venovanom estetickému mysleniu Étiennea Souriaua¹ pod názvom *Prvé stránky návodu na samotu* (Bachelard 1952, 23-30).² Ako, kedy a prečo došlo k zmene názvu, Garcin nevysvetľuje. Pôvodný názov však lepšie vystihuje zmysel

¹ Étienne Souriau napísal neskôr článok o Bachelardovej estetike (Souriau 1963, 11-23). U nás je Souriau známy ako editor *Encyklopédie estetiky* (Souriau 1994).

² Medzi prispievateľmi tohto zborníka nájdeme napríklad aj Vladimira Jankélévitcha, Gabriela Marcela alebo Jeana Wahla.

prvých slov textu o tom, že „pre filozofa sú *prvé stránky* jeho knihy náročné a ťažké, pretože ho priveľmi zaväzujú“ (Bachelard 1970, 233; zvýraznil A. V.). V tomto zmysle sa celý *Fragment* javí ako úvod fiktívnej knihy.

Problematika úvodov, prvých strán, začiatkov sa tu zdá byť jednou z dôležitých, keďže sa k nej Bachelard častejšie vracia. Na začiatku tohto krátkeho textu čítame: „Ak je však filozofia štúdiom začiatkov, ako sa bude vzdelávať bez trpezlivých opätovných začiatkov (*recommencements*)? Začínať znamená v poriadku ducha uvedomovať si právo začínať vždy odznova (*recommencer*). Filozofia je veda chcených počiatkov (*origines voulues*). Na základe tejto podmienky prestáva byť opisnou, aby sa stala intímnyim aktom“ (Bachelard 1970, 233).

Predpona re- (znovu, opätovne, ešte raz) nie je u Bachelarda nezvyčajná. Mohli by sme uviesť viacero príkladov z jeho prác, kde vystupuje ako výraz trpezlivého znovu-začínania nejakej činnosti, napríklad *opätovného čítania* knihy (*relire*) (Bachelard 1948, 58; 2011a, 105), *prepisovania* už napísaného (*récrire*) (Bachelard 1988, 29), aktívnej a neustálej *reorganizácie*³ myšlienok a podobne. Takže toto „opätovne“, „ešte raz“, „nanovo“ vyjadruje tak schopnosť vrátiť sa, ako aj schopnosť vylepšovať a zdokonaľovať.

Neprotirečí si však Bachelard pri tematizovaní začiatkov? Krátko pred publikovaním *Fragmentu* napísal Bachelard v *Aplikovanom racionalizme* (roku 1949), že vedecká filozofia nikdy nezačína stavať „na zelenej lúke“, ale je vždy vrhnutá „do situácie“ (Bachelard 1986, 53), do projektov, ktoré sa riešia vo vedeckej komunite. Nájde tu tvrdenie, že „racionalizmus je filozofiou, ktorá *pokračuje*; vskutku nie je nikdy filozofiou, ktorá *začína*“ (Bachelard 1986, 54). A ešte na inom mieste tejto knihy uvádza: „Racionalistické myslenie sa ‚nezačína‘ [od nuly]. *Rektifikuje. Regularizuje. Normalizuje*“ (Bachelard 1986, 112; doplnil A. V.). *Pokračovanie* vyjadruje normotvorný charakter vedy, ktorá takpovediac modernizuje myslenie tým, že ho upravuje. Novosť vedy vychádza z toho, že upravujeme minulé chyby. Moderné vedecké myslenie, z ktorého si má podľa Bachelarda brať otvorená filozofia príklad (Bachelard 1940, 7), sa nikdy nezačína od začiatku, vždy iba nadväzuje na to, čo sa už dosiahlo, upravuje, vyvracia, dopĺňa, no vždy v progresívnom poriadku. Progresivita tu pritom nestojí ani tak v kontraste voči znovu-začínaniu, ako skôr voči stabilným a nemenným, večne platným dogmatickým istotám.⁴

Začiatky myslenia sa vždy spájajú s prvotným úžasom, no objektívne myslenie je už podľa *Psychoanalýzy ohňa* „vzdialené tomu, aby žaslo“, a preto ironizuje všetko: „pocit, zdravý rozum, aj tú najstálejšiu prax, napokon aj etymológiu, lebo slovo, ktoré vzniklo preto, aby spievalo a zvädzalo, sa s myšlienkou stretáva len vzácné“ (Bachelard 2011b, 11-12). Objektívne myslenie tak vyznieva nevyhnutne ako necitlivé, neosobné, vonkajšie a ako to, ktoré ironizuje akýkoľvek subjektivistický pohľad. Ten stojí oproti nemu ako skúsenosť interiority, ako „intímny akt“. No ak chce filozofia genealogicky

³ Napríklad v (Bachelard 1986, 39), ale aj na iných miestach a v iných textoch.

⁴ Podobné úvahy možno nájsť u mladého Canguilhema, keď hovorí o životaschopnej filozofii *ešte* a o unavenej filozofii *už* (Canguilhem 2011, 320). Canguilhemove výrazy by zodpovedali Bachelardovej typológii otvorenej (progresívnej) a uzavretej (dogmatickej) filozofie.

(alebo v bachelardovskom zmysle psychoanalyticky) skúmať pôvody objektívneho myslenia, musí ísť ešte pred neho, k pôvodnej naivite alebo primitivite, k priamej skúsenosti subjektu so svetom. A práve túto subjektivistickú skúsenosť sa usiluje zachytiť *Fragment z denníka človeka*.

Bachelard v ňom najskôr uvažuje o zvláštnej povahe aktu filozofickej meditácie, ktorá sa pohráva s abstrakciami a je akosi divadelnou hrou sveta, ktorej postavami sú napríklad naše zmysly a kulisami ich špecifické typy samôt, lebo pre každý zmysel sa samota javí inak.⁵ Dokonca sníva o možnosti „meditovať celou svojou bytosťou, svojimi svalmi a svojimi túžbami“ (Bachelard 1970, 235). A následne ponúka ukážku toho, ako by mohla takáto meditácia vyzeráť, čiže sa podujme na to, aby sa sám vrátil *na začiatok* svojho filozofického uvažovania. To sa najskôr začína v hravej radosť z meditovania o sebe a svete, no končí sa uvedomením si hrôzy z osamelosti meditujúceho subjektu. Prejdime týmto zvláštnym textom a všimnime si niekoľko tém, ktoré v ňom Bachelard rozvíja: 1. prvotný pluralizmus rôznych konštitúcií sveta, 2. premeny konštituovaného sveta, respektíve konštituovaných svetov, a nakoniec 3. neistotu osamelého subjektu.

1. Rozličné konštitúcie sveta. Objektívne vedecké myslenie sa podľa Bachelarda priveľmi vzdialilo od pôvodného úžasu primitívneho postoja, v ktorom sa subjekt zakúša v akosi imaginárnom priestore prvotných snení. Presne do tohto priestoru vstupuje Bachelard: „Osamelá meditácia nás vracia do primitivity sveta“ (Bachelard 1970, 236). Táto primitivita sa vyznačuje lévy-bruhlovskou *participáciou*, ktorá sa výrazne odlišuje od západného, racionálneho, objektívneho, či presnejšie objektivizujúceho myslenia. Primitivita nám zároveň nejako dáva svet, respektíve svet sa nám nejako dáva v primitivite nášho postoja k nemu. Lenže tento naivný prístup je tu ešte skôr než naše racionalizujúce syntézy (pasívne či aktívne, osobné alebo diskurzívne), ktoré kompletizujú danosť do jednotiacieho celku. Primitívny postoj je pred-syntetickým postojom, je disperziou rozličných, ešte nezjednotených uchopovaní sveta. V primitívnom postoji objavujeme akýsi „obrovský pluralizmus všetkých pocitových meditácií“ (Bachelard 1970, 236), pluralizmus konštitúcií sveta na základe rozličných impresií, ktoré živo zakúšame. Pod *impresiami* tu má francúzsky filozof zjavne na mysli Humeov pojem, čiže „všetky naše živšie percepcie, keď počujeme, vidíme, pociťujeme, milujeme, nenávidíme, túžime alebo volíme“ (Hume 1996, 39). Každá *impresia* môže byť podľa Bachelarda *zámienkou* pre nejaké univerzum, pre nejakú konštituovaný svet, a až ich neskorším zlučovaním (či združovaním) narastá objektívnosť komplexného pohľadu na svet. „No skôr než je svet komplexný, je intenzívny. Je intenzívny v nás. A cítili by sme lepšie túto intenzitu, túto intímnu potrebu projektovať svet, keby sme načúvali dynamickým obrazom, ktoré dynamizujú naše bytie. Preto veríme, že pred veľkými syntetickými, symfonickými metafyzikami sa museli vyjaviť elementárne skúmania, kde údiv zo seba a divy sveta boli prekvapením v ich užšej súvzťažnosti“ (Bachelard 1970, 237).

⁵ Nepriamo tak nadväzujeme na našu štúdiu o samote ako špecifickom postoji u neskorého Bachelarda (Vydra 2012b, 187-201).

Intenzitu vtlačá do sveta subjekt. Túto intenzitu Bachelard definuje ako „intímnu potrebu projektovať svet“. Francúzsky výraz *projeter* je tu ambivalentný. Vystupuje nielen vo význame premietania akéhosi predstavenia sveta, „polymorfnej teatrálnosti kozmologického snenia“ (Bachelard 1970, 236), ale označuje aj projektovanie v zmysle určitej základnej konštitúcie, prvotného *návrhu* alebo *rozvrhu* (aby sme boli verní etymológii latinského *proicere* – vrhať), vkladania subjektívnych pocitov do sveta. Svet sa mi teda nejaví len sám zo seba, ale nejako ho aj *navrhujem* (*rozvrhujem*), nejako si ho už vytváram: „Prvotná meditácia je úplnou receptivitou a zároveň kozmologizujúcou produktivitou“ (Bachelard 1970, 237). Odohráva sa výhradne v samote, v intimite meditujúceho subjektu. Samota je podľa Bachelarda základnou kulisou (*décor*) meditujúceho Ja. Diskurzívny charakter poznania je ešte v nedohľadne. Svet osamelého subjektu sa formuje na základe jeho vlastných pocitov. Nejde tu však len o zmyslové vnímanie, hoci aj to tu má svoje miesto, lebo ako píše Bachelard, v primitívnom postoji existuje „prinajmenšom päť zmyslových svetov, päť systémov zmyslovej samoty“ (Bachelard 1970, 235). No to je len jeden aspekt širšie ponímanej senzibility, ktorá rozširuje konštitutívne možnosti: hapticky konštituovaný svet nemusí byť len svet, ktorý pociťujeme tak, že sa dotýkame hladkých, drsných, tvrdých či mäkkých predmetov, ale aj svet príjemného tepla alebo naopak, ostrého chladu, ktoré ma zasahujú nielen na povrchu, ale v celom objeme nášho tela, ktoré pociťujeme tak, že nám prenikajú až do kostí. No senzibilita ide aj o čosi ďalej, k pociťovaniu, k túžbam, k odporu – jednoducho k emóciám. Aj Humove impresie prekračujú výhradne zmyslové vnímanie. Nejaký konštituovaný svet môže byť pre nás príjemný, alebo nepríjemný; môžeme pociťovať túžbu udržať si ho (fixovať ho) ako pre nás familiárny, alebo z neho vzdorovito unikáť ako zo sveta, v ktorom sa cítime cudzo.⁶

Zopakujeme však, že prvotná meditácia ešte nie je syntézou viacerých postojov (najmä ak má syntéza zahŕňať aj postoje iných ľudí). Čím viac syntézy, tým viac racionality. Čím osamelejšie je myslenie, tým je jeho svet imaginárnejší a *živší*. A naopak, čím je diskurzívnejšie, tým komplexnejší a racionálnejší bude aj svet (a stále abstraktnejší).⁷

2. Rekonštitúcia. Vráťme sa k Bachelardovej *osamelej* meditácii. Aby nám ukázal príklad pociťovej konštitúcie, ponúka nám ukážku vlastnej *naivnej* meditácie o noci, o tom, ako impresie noci vedú meditujúceho k tomu, aby konštituoval nočný, mňajúci a umenšujúci sa svet. Ten nášho najskôr pôsobí svojim pokojom, ktorý dáva zabudnúť na starosti dňa: „Rytmus, na ktorom *participujem*, unáša tento svet do pokoja“ (Bachelard 1970, 239; zvýraznil A. V.). Participácia vyjadruje zblížovanie až identitu sveta a subjektu. Svet je taký, ako ho pociťujem, a Ja je súčasťou tohto sveta. Ak sa mi svet dáva ako pokoj, ako nočný pokoj, potom je ten istý nočný pokoj charakteristikou meditujúceho subjektu.

⁶ Prechody medzi domácim a cudzím a otriasanie pevne kladenými hranicami medzi nimi sú ústrednou témou Steinbockových úvah v *Domácom a cudzom* (Steinbock 2013).

⁷ Porov. (Bachelard 1986, 6), kde píše, že v komplexnom je viac racionality než v jednoduchom. Pod komplexným tu má na mysli to, čo je diskutované s inými, čo je koherentné s názormi iných, čo vstupuje do polemík medzi vedcami.

Subjektívizácia je tu v interferencii so svetom, rovnako ako je konštitúcia sveta vo vzájomnom vzťahu s pocitmi subjektu. Svet a Ja meditujúceho človeka majú v tomto konkrétnom nočnom okamihu spoločnú charakteristiku: pokoj.

No Bachelardova pokojná meditácia sa vzápätí naruší: „Avšak zatiaľ čo takto potichu snívam, niekoľko fúknutí [vetra] prebudí uspatú starosť. Moja filozofujúca duša túži premieňať svet“ (Bachelard 1970, 239). Záchvevom vetra prichádza na scénu spochybenie pokoja noci. Bachelard sa pýta, odkiaľ sa tá pochybnosť vzala. Pôvodné stotožnenie pokoja noci s pokojom subjektu sa rozbito. Pasívne afektívne prijímanie impresií pokojnej noci naruša pochybovanie, schopnosť subjektu premieňať svet, *vôľa meniť*.

Týmto pred nami Bachelard celkom otvorene priznáva schopenhauerovské inšpirácie: „A začni odznova (*recommence*) svoju meditáciu hovoriac na spôsob svojho učiteľa, na môj schopenhauerovský spôsob: ‚Noc je moja samota, noc je moja vôľa samoty.‘ Je však rovnako predstavou i vôľou, mojou nočnou vôľou“ (Bachelard 1970, 240).⁸ Minimálny poryv vetra (vonkajšia okolnosť) stačil na to, aby narušil nielen nočný pokoj sveta, ale aj meditujúce Ja. Bachelard „z minima pochybnosti, z nevyslovenej, nevedomej, materiálnej, filtrujúcej pochybnosti“ (Bachelard 1970, 240) problematizuje impresiu pokoja. Z začať meditovať odznova znamená rekonštituovať svet, upraviť pôvodnú meditáciu novou projekciou.

Bachelard tak ukazuje ako do jeho konštitúcie vstupujú nové prvky prevzaté zo subjektivity: staré žiale projektované do sveta (Bachelard 1970, 240). Ak trpí subjekt, tak v tejto meditácii „trpí“ aj svet. Ak je subjekt osamelý (tentoraz v zmysle nešťastnej samoty), stáva sa osamelým aj svet. Meditujúce Ja síce pociťuje rozkoš, pasiu (či už radostnú alebo bolestnú), vyžíva sa v projektovaní univerza na svoj obraz, lenže tieto projekcie sa k meditujúcemu Ja vracajú späť; to, čo do sveta vkladá, mu svet spätne aj ponúka. V osamelom svete potom neexistuje nijaké Ty: „Áno, tento strom, táto rozochvená lipa je plná konárov, plná ešte žijúceho listia – a ani jeden nie je pre teba! Lebo keby bol hoci jediný z jej listov pre teba, bolo by treba, aby ho nejaká ľudská bytosť odtrhla a dala ti ho. Každý dar prichádza od nejakého Ty. Celý svet bez nejakého Ty nemôže dať nič“ (Bachelard 1970, 241). Meditujúce Ja sa tu zatiaľ len zľahka dotýka zlomového bodu meditácie, otázky solipsizmu. Hoci Bachelard toto slovo v texte ani raz nespomenie, stretáme sa s ním jasnejšie na konci tohto príspevku.

Hrozivú návratnosť projekcie môže ešte zvrátiť „svet šepotov“ – záchrana môže prísť zo strany sveta ako nová impresia. Meditujúci subjekt počuje slabé prihováranie sa sveta, prírody. Už trocha výraznejší impulz stačí na to, aby všetko vrátil späť: svet ostáva osamelý tak, ako je osamelé meditujúce Ja: „Čo tam po vánkoch, ktoré vanú v tejto dlhej jeseni. Čo tam po tisícoch posolstiev oslavujúcej prírody, po krásnych príkladoch ťažkých plodov, neskorých kvetov. Pre mňa je táto noc prázdna a mĺkva. Stratil som domovinu šťastia. Som už len samotou k uzdraveniu“ (Bachelard 1970, 242). Familiárna povaha sveta je nahradená cudzotou.

⁸ Súvislostiam medzi Bachelardovou a Schopenhauerovou filozofiou sme sa viac dotkli na inom mieste (Vydra 2012a, 162-171).

3. Neistota ako základ. Samota sa následne stáva materiálnym *milieu* meditujúceho Ja. „Dôkaz tvojej samoty prichádza v hodine, keď sa spájaš s pokojom vecí v pokojnej noci. Nastáva v tom nepatrnom krutom okamihu, čistom ako absurdita – blesk! –, v ktorom sa vlnenie šťastnej a nešťastnej samoty zbieha v bode, kde kondenzuješ absurditu ľudskej bolesti do jediného protikladu: šťastná samota je nešťastná samota“ (Bachelard 1970, 242).

Dve protikladné hodnoty vyjadrujú jediný fakt ako krivka sínusoidy. Šťastie a nešťastie sú len extrémne hodnoty toho istého vlnenia. Bachelard sa pýta, či samota, ktorá takto osciluje medzi hodnotou šťastia a hodnotou nešťastia, nie je „tým základným, čo zjavuje (*le révélateur*) metafyzickú hodnotu každej ľudskej senzibility“ (Bachelard 1970, 243). Bachelardovi jediné slovo – *samota* – stačí na to, aby vďaka nemu nadobúdala svet premenlivé, nestále formy. Samota podľa neho mení konštitúciu sveta silnejšie než pochybnosť. „Pochybovanie, bežne študované filozofmi, ostáva v našej dobe omnoho povrchnejším, než *impresia samoty*, opustenia, zmätku“ (Bachelard 1970, 243). Pochybovanie, ktoré je základnou črtou karteziánskeho subjektu, je tu nahradené samotou, výraznou črtou subjektivity v polovici 20. storočia – ako sa nazdáva Bachelard.⁹ Samota je preňho základným ziskom tejto *ne-karteziánskej* meditácie. Povrchnosť pochybovania znamená len to, že pochybovanie nie je chápané ako základné a najhlbšie, ako pôvodné, ale je omnoho vonkajšie, sociálnejšie, diskurzívnejšie. V týchto vyjadreniach nachádzame zreteľné, hoci nepriznané odkazy na Bergsona a jeho tematizovanie *fundamentálneho Ja* (Bergson 1994, 74).

Striedanie hodnôt samoty a ich vlnenie možno ďalej skúmať takzvanou rytmoanalýzou, metódou, o ktorej Bachelard hovoril prvýkrát v *Dialektike trvania* a ktorú si vypožičal od Pinheira dos Santos. Rytmika hodnôt tu nie je chápaná ako striedanie nálad. Šťastie a nešťastie nie sú nálady, ale hlboké metafyzické stavy intímnej subjektivity. Bachelard píše, že tieto rytmy, ktoré ostávajú „často skryté kvôli spoločenskému životu, otriasajú intímnym bytím“ (Bachelard 1970, 244) a možno ich skúmať len v samote, ktorá umožňuje, aby sme pri rytmoanalýze vyradili z hry „kontingentné nepokoje“ alebo „príležitostné rytmy“ (Bachelard 1970, 244).

Vlnivý charakter ľudskej samoty (premena jej hodnôt) je prvou inštanciou bachelardovsky *ne-karteziánskeho* subjektu. Je výsledkom meditácie, ktorá chcela dospieť k pôvodu, z ktorého sa rodí každá ďalšia konštitúcia sveta. To, čo je tu fundamentálne, je protirečenie dvoch extrémnych hodnôt. Nejde tu o dosahovanie základnej karteziánskej istoty, ale o postoj rozkolísanej subjektivity, balansovanie, výkyvy, neistotu.¹⁰ Čím viac sa

⁹ Zaiste, s touto témou sa stretne aj u iných filozofov 20. storočia. V heideggerovskom kontexte na ňu upozorňuje Jana Tomašovičová: „Vzťah k vlastnej konečnosti síce osamocuje, ale práve tým naplno aktivizuje bytostnú otvorenosť k druhým. Osamotenie tvárou v tvár smrti umožňuje pobytu vnímať druhých v ich vlastnom bytí. Pomáha mu pochopiť a uznať autenticnosť druhých a nechať ich rozvíjať sa v ich vlastných možnostiach. Odvracia nebezpečenstvo vidieť druhých len ako variant seba“ (Tomašovičová 2013, 193).

¹⁰ Podobnej témy sme sa dotkli v štúdiu, v ktorej sme sa venovali Marionovým úvahám z jeho knihy *Negatívne istoty* (Výdra 2010, 193-206).

približujeme k sebe samým, čím viac sa poznávame, tým viac upúšťame od jasných a zreteľných ideí a vstupujeme na neisté územie, ktorým sami sme. To isté platí – v opačnom smere – aj o vedeckej aproximácii, o neustále približujúcom sa poznávaní sveta. Tak o tom Bachelard píše v 6. kapitole *Nového ducha vedy* s názvom „Nekarteziánska epistemológia“: „Descartes nielenže je presvedčený o existencii absolútnych prvkov v objektívnom svete, ale si tiež myslí, že sa tieto absolútne prvky poznávajú v ich totalite a priamo. Na ich úrovni je evidentnosť najjasnejšia. Evidentnosť je tu práve preto úplná, lebo jednoduché prvky sú nedeliteľné. Vidíme ich ako celé, lebo ich vidíme ako oddelené. Tak ako je jasná a zreteľná idea načisto zbavená pochybnosti, je prirodzenosť jednoduchého objektu úplne oddelená od vzťahov s ostatnými objektmi. Nič nie je väčšmi antikarteziánske ako pomalá duchovná modifikácia, ktorú si vynucujú postupné aproximácie skúsenosti, najmä ak najpokročilejšie aproximácie odhaľujú organické bohatstvá, ktoré pri prvom oboznámení ostali neznáme“ (Bachelard 1981, 136).

Protirečenia, ktoré sa odohrávajú v najosamejšom Ja (pri sebe samom), ktoré sú platónskym „rozhovorom duše so sebou samou“, sú aj posledným aktom tejto meditácie. Keď v závere *Fragmentu* Bachelard sám sebe kladie otázky, či je toto naozaj jeho poslanstvo života, či je osudom jeho ako filozofa hľadať jasnosť v intímnych protirečeniach, či sa má definovať prostredníctvom rozpakov, vlnení a neistôt (Bachelard 1970, 244), odpovedá si Doslovom z Rilkeho divadelnej hry *Teraz i v hodine smrti našej*. Rilkeho Doslov je však takisto rozhovorom Rilkeho s Rilkeom. Ten sa sám seba pýta, ako je to možné, že v *Divokej čakanke* sľuboval svetlo a útechu a teraz vykresľuje noc a bolesť. Aj Rilke si na to odpovedá príbehom: „Dve osamelé duše sa stretli vo svete. Jedna z nich nariekala a úpenlivo prosila tú druhú o útechu. Tá sa nad ňu pomaly naklonila a pošepla jej: ‚Aj u mňa je noc‘“ (Bachelard 1970, 245).

Záver. Postupné približovanie sa k neistote Ja vedie meditujúceho filozofa k hrôze zo samoty, k hrôze solipsistického subjektu,¹¹ ktorú by sme mohli vyjadriť aj takto: Tým, že som opustil sociálny svet, v ktorom s inými bežne komunikujem, ocitol som sa v oblasti narušenej komunikovateľnosti – a v tejto oblasti som *tu* teraz celkom sám. *Tam, vonku, na povrchu* sú nepochybne iné ľudské bytosti, no *tu* som iba ja (*solus ipse*); *tam, vonku, na povrchu* mi iní dobre rozumejú a dokonca si *tam* celkom dobre rozumiem aj sám, ale *tu* to také jasné nie je. Tento pojem solipsizmu poznáme aj z *Aplikovaného racionalizmu*, v ktorom je opísaný ako skúsenosť, keď prichádzame s takým pochopením sveta, ktoré takto (aspoň zatiaľ) nevyjadruje nik iný, je to pocit osamenia, nepochopenia zo strany ostatných. Bachelard tu hovorí o solipsizme, ktorý prechádza tými najlepšie usporiadanými kultúrami a ktorý pociťujeme ako „nostalgiu po bratstve v myšlienkach“. „Veľkým duchom, veľké samoty,“ vyhlasuje ďalej Bachelard a takúto osamelosť pripí-

¹¹ Christian Thiboutot si na rozdiel od nás myslí, že samota opísaná vo *Fragmente* má „ďaleko od toho, aby inklinovala k solipsizmu“ (Thiboutot 2007, 200). Súhlasíme, pokiaľ ide o opisy šťastnej samoty a pokiaľ ide o celok Bachelardovho myslenia. No záver *Fragmentu* podľa nás jasne naznačuje, že Bachelard tu má na mysli práve problém solipsizmu, hoci svojsky pochopeného.

suje napríklad Einsteinovi, ktorý prichádza s problémom simultaneity celkom sám (Bachelard 1986, 49).¹²

Narušená komunikovateľnosť hlbokého Ja ešte neznamená, že tu nie je vôbec možné komunikovať. V *Poetike snenia* čítame: „Izolácia však nie je taká veľká a aj tie najhlbšie a najzvláštnejšie snenia možno často komunikovať iným“ (Bachelard 2010, 149). Solipsizmus sa u Bachelarda vždy spája s idealizmom, proti ktorému kladie diskurzívny racionalizmus. Práve diskurzivita je nástrojom na odstránenie solipsizmu. V *Aplikovanom racionalizme* nájdeme ešte jednu definíciu, podľa ktorej je solipsizmus myslením „v atmosfére samoty“ a Bachelard ho charakterizuje ako „vrodené zlo každého idealizmu“ (Bachelard 1986, 6).¹³

No v osamelej meditácii je tu len Ja, ktoré komunikuje samo so sebou, odpovedá samo sebe. Rovnako odpovedá sám sebe aj Rilke. Lenže ak sa v rovnakej neistote a rozochvení nájdú dve bytosti, ak existuje niekto, kto prežíva neistotu rovnako, ak je pravda, že existuje „rodina snivačov, ktorých snenia sa utvrďujú“ (Bachelard 2010, 149), potom sa tým solipsizmus narúša.¹⁴ Bachelard na začiatku svojej meditácie dobre vedel, že nijaký solipsizmus nie je vlastný jeho filozofickému mysleniu (práve naopak). No napriek tomu, kvôli znovu-začínaniu a preto, aby ešte raz prešiel tou dôverne známou cestou, sa necháva strhnúť osamelým snením, ktoré ho privedie k hrôze solipsistického subjektu, kde jedinou nádejou je len to, že na vyslovené, na napísané, niekto *odpovie* tým, že takisto prežíva základ subjektivity ako neistotu, ako rozkolísané vlnenie hodnôt, že takisto pozná tieto hlboké, intímne rytmy potlačené bežným spoločenským životom. Tým Bachelard opätovne potvrdzuje, nech to vyzerá akokoľvek paradoxne, že nie je filozofom, ktorý sa dovoľáva samoty, ale komunikácie – nie bežného rozprávania, ale takej komunikácie, ktorá je buď diskurzívna (vo vedeckej obci), alebo poetická (v porozumení medzi básnikom a čitateľom).

Či už sa približujeme k hmote sveta alebo naopak, k svojmu najvnútornejšiemu Ja, vždy sa už toto *priblížené* poznanie *vzdala*je od plytkej istoty bezprostrednej evidencie, v ktorej bezstarostne prežívame náš bežný, praktický, sociálny život. Odstupujeme od zaľudnenej a hlučnej oblasti života do okrajových zón, ktorých ticho umožňuje, aby *tu* zaznela Reč.

¹² Podobne to Bachelard opisuje v *Racionálnom materializme* pri problematike farieb, ktoré by mohli byť subjektívne vnímané solipsisticky (Bachelard 1963, 203).

¹³ Každá *karteziánsky* vedená filozofická meditácia sa nevyhnutne konfrontuje s otázkou solipsizmu. Túto konfrontáciu možno vidieť napríklad aj v štúdií Jany Trajtelovej o fenomenologickom videní, keď si kladie nasledujúcu otázku: „Čo ak *môj pohľad* nie je jediným pri konštituovaní sveta a druhých v ňom?“ (Trajtelová 2010, 112-113).

¹⁴ V *Plameni sviece* podobne hovorí o „rivalite samôt“, o tom, že „dve filozofické lampy v jednej dedine sú priveľa“, pretože problematizujú samotu ako takú (Bachelard 2011a, 102).

Literatúra

- BACHELARD, G. (1940): *La philosophie du non. Essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique*. Paris: PUF.
- BACHELARD, G. (1948): *La terre et les rêveries du repos: essai sur les images de l'intimité*. Paris: José Corti.
- BACHELARD, G. (1952): Les premières pages d'un manuel de solitude. In: Souriau, E. (ed.): *Mélanges d'esthétique et de science de l'art offerts à Étienne Souriau, professeur à la Sorbonne / par ses collègues, ses amis et ses disciples*. Paris: Nizet, 23-30.
- BACHELARD, G. (1963): *Le matérialisme rationnel*. Paris: PUF.
- BACHELARD, G. (1970): Fragment d'un journal de l'homme. In: *Le droit de rêver*. Ed. Ph. Garcin. Paris: PUF, 233-245.
- BACHELARD, G. (1981): *Nový duch vedy*. Bratislava: Pravda.
- BACHELARD, G. (1986): *Le rationalisme appliqué*. Paris: Quadrige/PUF.
- BACHELARD, G. (1988): *Fragments d'une Poétique du Feu*. Ed. Suzanne Bachelard. Paris: PUF.
- BACHELARD, G. (2010). *Poetika snění*. Praha: Malvern.
- BACHELARD, G. (2011a): *La flamme d'une chandelle*. Paris: Quadrige/PUF.
- BACHELARD, G. (2011b): *La psychanalyse du feu*. Paris: Gallimard.
- BERGSON, H. (1994): *Čas a svoboda. O bezprostředních datech vědomí*. Praha: Filosofia.
- CANGUILHEM, G. (2011): *Œuvres complètes 1: Écrits philosophiques et politiques 1926 – 1939*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- HUME, D. (1996): *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha: Svoboda.
- SOURIAU, E. (1963): L'esthétique de Gaston Bachelard. *Annales de l'Université de Paris*, 33 (1), 11-23.
- SOURIAU, E. (ed.) (1994): *Encyklopedie estetiky*. Praha: Victoria Publishing.
- STEINBOCK, A. J. (2013): *Domáce a cudzie. Generatívna fenomenológia a Husserl*. Pusté Úľany: Schola Philosophica.
- THIBOUTOT, Ch. (2007): Pensée et solitude dans le « Fragment d'un journal de l'homme » de Gaston Bachelard. *Collection du Cirp*, 1 (1), 198-210.
- TOMAŠOVIČOVÁ, J. (2013): Predpoklady sociálnosti v Heideggerovom *Bytí a čase*. *Filozofia*, 68 (Supplementary Issue 1), 187-196.
- TRAJTELOVÁ, J. (2010): Filozofia ako terapia videnia. Poznámky k vybraným aspektom Husserlovej fenomenológie, k jej možnostiam a vplyvom na ďalší vývoj filozofického myslenia. In: Démuth, A. – Slavkovský, R. A. (eds.): *Filozofia ako terapia*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 93-119.
- VYDRA, A. (2010): K Marionovmu prekonaniu nihilizmu vo filozofii. In: Muránsky, M. et al.: *Náboženstvo a nihilizmus*. Príloha časopisu *Filozofia*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 193-206.
- VYDRA, A. (2012a): *Gaston Bachelard a filozofia pohľadu*. Trnava: Filozofická fakulta TU v Trnave.
- VYDRA, A. (2012b): Solitude as a Philosophical Stance in the Later Bachelard. In: Šajda, P. et al.: *Affectivity, Agency and Intersubjectivity*. Budapest: L'Harmattan, 187-201.

Tento príspevok vznikol v Centre fenomenologických štúdií na Katedre filozofie FF TU v Trnave ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0272/13 „Interpersonalita, normativita, generativita: fenomenologický výskum“.

Anton Vydra
Centrum fenomenologických štúdií
Katedra filozofie
Filozofická fakulta TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
SR
e-mail: anton.vydra@truni.sk